

ПРОБЛЕМА МІЖСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМАТУРГІЇ 1920–1930-х рр.

КАТЕРИНА СУХОВЄЄНКО

Харківський обласний медичний коледж, Харків — Україна
kateryna_sukhovieienko@ukr.net; ORCID: 0000-0003-0661-7442

PROBLEM RELACJI INTERPERSONALNYCH
W UKRAIŃSKIM DRAMACIE W LATACH 1920–1930

KATERYNA SUCHOWIEJENKO

Charkowskie Regionalne Kolegium Medyczne, Charków — Ukraina

STRESZCZENIE. Niniejszy artykuł poświęcony jest analizie relacji interpersonalnych w ukraińskiej dramaturgii w latach 1920–1930. Zwrócono uwagę na dwa aspekty — walkę pokoleń w rodzinie i związek między mężczyzną a kobietą. Powyższe kwestie przeanalizowano w kontekście procesów społecznych i politycznych owego okresu.

Słowa kluczowe: dramaturgia, relacje interpersonalne, polityka genderowa, walka pokoleń, “nowy bohater”.

PROBLEM OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS
IN UKRAINIAN DRAMATURGY IN 1920–1930

KATERYNA SUKHOVIEIENKO

Kharkiv Regional Medical College, Kharkiv — Ukraine

ABSTRACT. The article deals with the analysis of the problem of the interpersonal relations in Ukrainian drama of 1920–1930-ies. The particular attention has been paid to two main aspects — the struggle of the generations in the family and the relationships between a man and a woman. The problem has been analyzed in the context of the social and political events at that time.

Key words: dramaturgy, interpersonal relationships, gender policy, struggle of generations, “new hero”.

Перші роки існування Радянського союзу позначилися суттєвими зрушеннями в традиційних поглядах на стосунки між людьми. Упровадження теорії про перевагу колективного над індивідуальним, класового над родовим спричинило численні дискусії в суспільстві. Не могли залишитись осторонь і письменники, унаслідок чого в багатьох літературних творах того часу проблема міжособистісних взаємин посіла одне із ключових місць. Дослідники (Л. Скорина, С. Хороб та ін.) неодноразово зверталися до цього аспекту, але предметом їхнього вивчення ставали переважно твори найбільш знаних драматургів того часу — М. Куліша, І. Дніпровського, Я. Мамонтова, І. Кочерги. Натомість твори менш відомих авторів (М. Івченка, Є. Плужника, Д. Бедзика, О. Карманюка та ін.) часто залишаються поза увагою науковців, що не дає змоги скласти повного уявлення про літературний процес 20-х рр. ХХ ст. Відповідно, звернення як до мистецького спадку Я. Мамонтова, М. Куліша, І. Кочерги, так і до творчості Д. Бедзика, М. Івченка, Є. Плужника та ін. зумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є аналіз особливостей розкриття проблеми міжособистісних взаємин у драматичних творах 20–30-х рр. ХХ ст.

Формування нового погляду на людину в радянському суспільстві в 20–30-х рр. ХХ ст., настанова на створення “ідеального пролетаря” позначилися на змінах у міжособистісних взаєминах. Це привернуло увагу драматургів, зокрема М. Куліша, І. Дніпровського, М. Івченка, М. Ірчана, Я. Мамонтова, Є. Плужника, Д. Бедзик та ін. Насамперед їх цікавили два аспекти у драматичних творах — боротьба поколінь у родині та стосунки між чоловіком і жінкою.

Конфлікт батьків і дітей у радянській літературі набуває особливого значення. Творення нового світу завжди пов’язане з ламанням старих уявлень, що актуалізує появу серйозних конфліктів у суспільстві. У Радянському Союзі протистояння, пов’язані з різними поглядами громадян на більшовицьку систему, поглибилися й набули сталого характеру. Замість того, щоб шукати шляхи примирення, держава, навпаки, навіть певною мірою культивувала ідею про велику кількість “незгодних” у СРСР, оскільки це давало владі можливість говорити про внутрішніх ворогів та проводити “антишкідницьку” кампанію.

Своєрідною моделлю боротьби двох світів, “старого” та “нового”, двох ціннісних систем у суспільстві став родинний конфлікт батьків і дітей. І саме це протистояння лягло в основу багатьох драматичних творів 20–30-х рр. ХХ ст. Водночас ставлення письменників до цієї проблеми було неоднакове. Для авторів п’єс-агіток (творів, що найповніше ілюструють основні більшовицькі гасла) розрив з рідними через ідеологічні переконання — це переважно необхідна жертва, що має допомогти відділити свідомих комуністів від ворожих елементів, які повинні бути “видалені” із суспільства. Приміром, у п’єсі В. Черденченко *Артистка без ролів* донька актора Кирила Колесницького Алла всупереч волі батька пориває зі сценою, бо вона “тепер комуністка”. Батько не може зрозуміти вибору доньки, через що в родині виникають серйозні суперечності. З іншого боку, деякі драматурги др. пол. 20-х – поч. 30-х рр. ХХ ст., осмислюючи цю тему, переважно переконують у тому, що розпад родини — це трагедія, яка знищує основи існування людини й може призвести до зникнення всього народу. Цей погляд, зокрема, репрезентований у драмі М. Івченка *Повідь*: дочка хуторянина Марійка вимушена “розриватися” між батьком, для якого червоні — грабіжники та вбивці, та коханим революціонером Корнієм. Це спричинює розкол у душі героїні, оговтатися від якого вона не може й кінчає життя самогубством.

Значну увагу цій проблемі приділяє Є. Плужник. У драмі *Професор Сухораб* письменник зображує інтелігентну родину, яка з приходом нової влади розколюється на кілька таборів: батько залишається вірним дореволюційним моральним нормам, натомість діти приймають правила нової гри й намагаються якомога швидше влитися в нове життя. Це призводить до виникнення конфлікту та втрати комунікації між поколіннями Сухорабів. Зрештою, головний герой змушений залишити власний дім, оскільки той став для професора чужим.

Схожа проблематика наявна й в іншому творі Є. Плужника — трагікомедії *Змова у Києві*. Петро Олександрович Лукаш, так само, як і головний герой драми *Професор Сухораб*, — представник так званої “перевихованої” “старої” інтелігенції. Він захоплюється “новими” людьми — сильними, наполегливими, безкорисливими, відданими своїй справі — і прагне сам стати частиною світу, що народжується. Цим персонаж здобуває прихильність та повагу колег — робітників та молодих інженерів, стає для них “своїм”. У той же час у

родині майже ніхто не підтримує Лукаша-старшого, що й робить його “чужим” у власному домі. Але, на відміну від, напр., професора Сухораба, Петру Олександровичу не треба тікати з дому в безвість. У нього є колектив, із яким герой може почувати себе спокійно та безпечно. Є. Плужник унаочнює комуністичну тезу про те, що в радянському суспільстві традиційна родина як пережиток минулого має відійти на другий план, поступившись колективу — новому типу сім’ї. Водночас драматург піднімає одне з найважливіших питань у суспільстві 20–30-х рр. ХХ ст. — чи зможе колектив повністю замінити родину? На прикладі Лукаша-старшого автор демонструє, що необхідність робити подібний вибір — це особиста трагедія кожної людини. У зв’язку із цим у творі з’являється експресіоністичний мотив “розполовиненості” героя, який розривається між двома полюсами власної душі. Лукаш опиняється перед необхідністю робити вибір між працею заради світлого комуністичного майбутнього та життям власного сина. І герой, який *повністю поділяє всі заходи Радянської влади*¹, у вирішальну мить не може відмовитися від своєї дитини. Він не просто не видає Аркадія владі, як мав би вчинити справжній комуніст, а навіть погоджується на вимоги шантажиста Кислички й починає діяти на користь інженерів-змовників. Це спричиняє розкол у душі героя, оскільки він заради порятунку сина має зрадити тому, у що так вірив. Цей конфлікт став уособленням загального зламу в суспільстві, яке виявилось розділеним через те, що вимоги більшовицької системи до “нової” людини виявилися занадто жорсткими, потребували зректися всього, навіть своїх рідних.

Інший аспект, який цікавить драматургів окресленого періоду, — це взаємини між статями. У 20–30-ті рр. ХХ ст. разом із загальними пошуками “нової” радянської людини відбулися зміни в поглядах на роль жінки та чоловіка в новому суспільстві. Як відзначили дослідники, створення образу “нової жінки” та “нового чоловіка” почалося в перші дні радянської влади й передбачало „формування та зміни офіційних дискурсів, що інтерпретували фемінність та маскуліність”². При цьому основним завданням проголошувалося “звільнення” жінки від політичної та побутової нерівності. Для його виконання було вжито два типи заходів: розширення інфраструктури для звільнення жінки “від кухні та дитячої” та створення так званих жінвідділів, що мали „будити широкі маси жінок, пов’язувати їх із партією”³. Водночас “маскулінізація” жінки призвела до певної “фемінізації” чоловіка. Позбавившись своєї ролі голови родини, чоловік не лише втратив владу над жінкою, але й більше не був змушений її захищати. За нього це робила держава. Жінка працювала так само багато, як і чоловік, а тому роль годувальника родини він також утратив. Дослідники відзначають, що „нова гендерна система в умовах державного регулювання заклала міну вповільненої дії посиленого атрофування відповідальності чоловіків за свої сім’ї, поступової моральної деградації і навіть маргіналізації”⁴. Декларована рівність між чоловіком та жінкою призводила до уподібнення жінки до чоловіка не лише у вчинках, але й у зовнішньому вигляді (одяг, зачіска), про що свідчить експлуатація цього образу у всіх сферах життя, а особливо в мистецтві.

¹ Є. Плужник, *Змова у Києві: Роман, п’єси*, Київ 1992, с. 281.

² О. Пагіря, *Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов’язків чоловіка*, [в:] Електронний ресурс: <http://tyzhden.ua/History/44370> (26.04.2018).

³ Т. Курченко, *Женотделы партийных комитетов Украины в борьбе за идейно-организационное сплочение работниц вокруг партии (1921–1925)*, [в:] „Научные труды по истории КПСС”, Москва 1987, вып. 1, с. 123.

⁴ О. Пагіря, *Гендер по-радянськи...*

Характер стосунків між чоловіком і жінкою в цей час змінюється не лише під впливом зрушень у гендерній системі. Важливу роль у цьому процесі відіграє держава, яка намагалася не тільки вкорінити нові погляди на чоловіка та жінку, але й встановити офіційні норми, що мали б регулювати стосунки між статями, дозволивши владі всебічно контролювати життя громадян. І насамперед було поставлено завдання вивести взаємини між чоловіком і жінкою за межі виключно почуттєвої сфери. Так, поняття “кохання” визначалося провідними тогочасними ідеологами як „нерозривне поєднання тілесного потягу та відчуття обов’язку перед колективом”⁵. Відповідні зміни відбулися і в уявленнях про подружжя. Для регулювання міжособистісних стосунків громадян в 1926 р. було затверджено Кодекс законів про шлюб, сім’ю та опіку⁶. Згідно із цим документом істотно змінювався традиційний зміст поняття “родина”. Замість дореволюційного уявлення про сім’ю як нерозривний союз, що укладався під час вінчання, було запропоновано визначення шлюбу як вільного співмешкання чоловіка та жінки на підставі взаємної прихильності, культурного та ідейного одностайства та статевих стосунків⁷, тобто основою шлюбу мала стати, зокрема, і єдина політична позиція майбутнього подружжя.

Природним був інтерес драматургів до проблеми гендерних трансформацій, змін у характері взаємин між чоловіком і жінкою в радянському соціумі. У п’єсах 20–30-х рр. ХХ ст. з’являються своєрідні ілюстрації суспільних дискусій, що відбувалися навколо цих питань. Так, драматурги зображують різні типи жінок: жінка-друг чоловіка-революціонера (*Хто кого?* Д. Бедзика), жінка-воїн (*Яблуневий полон* І. Дніпровського), жінка-робітниця (*Любов і дим* І. Дніпровського), жінка-ворог (*97 М. Куліша*), жінка-“міщанка” (*Яблуневий полон* І. Дніпровського); різні моделі стосунків між чоловіком і жінкою: кохання між революціонером та жінкою з ворожого табору (*Патетична соната* М. Куліша), “пролетарське кохання” (*Хто кого?* Д. Бедзика), взаємини між “шкідниками” (*Любов і дим* І. Дніпровського) тощо.

Достатньо показовою є п’єса М. Куліша *Народний Малахій*, у якій утверджується думка про те, що сучасна родина, яку прагнуть створити більшовики, — це божевільня, де кохання — *голубая мара, себто — мрія*...⁸. Активно до цієї теми звертається Є. Плужник. Зокрема, у трагікомедії *Змова у Києві* він створює “любовний чотирикутник”, до якого ввійшли носії різних ідейних поглядів — “фемінізований” художник Кирило, поет-конформіст Безмежний, молодий радянський інженер Петренко та Валентина Лукаш. Через різні політичні погляди спочатку руйнується родина Кирила та Валентини, згодом — стосунки Валентини та Петренка. І зрештою, “переможцем” виявляється Безмежний, який просто не має сталих ідеологічних переконань, а лише пристосовується до поточних умов.

Поширеним у драматургії 20–30-х рр. ХХ ст. був мотив кохання до жінки з протилежного, “ворожого” табору. Яскравим прикладом є п’єса М. Куліша *Патетична соната*, у якій стосунки Ілька та Марини виходять за межі почут-

⁵ А. Пушкарев, Н. Пушкарева, *Ранняя советская идеология 1918–1928 годов и “половой вопрос” (о попытках регулирования социальной политики в области сексуальности)*, [в:] „Советская социальная политика 1920–1930-х годов: идеология и повседневность”, сб. ст., ред. П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова, Москва 2007, с. 208.

⁶ *Кодекс законов о браке, семье и опеке*, [в:] Электронный ресурс: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a657x504.htm (26.04.2018).

⁷ Там само.

⁸ М. Куліш, *Твори*, Київ 1990, т. 2, с. 35.

тевої сфери й перетворюються на боротьбу політичних ідей. Також варто згадати драму І. Дніпровського *Яблуневий полон*, у якій ватажок повстанців Зіновій закохався, *перестав бути тигром*⁹ і втратив бажання й можливість продовжувати революційну боротьбу. Це стало його фатальною помилкою й, урешті, призвело до загибелі героя, який перед смертю визнав свою неправоту та покався. Слід зауважити, що введення такої любовної лінії не лише загострювало конфлікт, але й робило п'єсу привабливішою для пересічного глядача, який передусім шукав у театрі розваги.

На особливу увагу заслуговує комедія Є. Плужника *У дворі на передмісті*, у якій автор зображує відразу кілька моделей родини, як “старої”, так і “нової”. Для того, щоб розкрити відмінності між цими типами сім'ї, автор ставить їх перед розв'язанням однакової для всіх проблеми — подружньої зради. Розглядаючи окреслену проблему, драматург доходить висновку, що щастя чи нещастя в родині залежить не лише від впливів часу, чому доказом є нещасливі “старі” подружжя. Причина полягає в самому “міщанському болоті”, до якого належать персонажі комедії. Зосередившись на буденних побутових проблемах та пошуку нових вражень, вони відмовляються від можливості бути щасливими в сімейному житті.

Отже, драматурги 20–30-х рр. ХХ ст., незважаючи на суспільно-політичну спрямованість більшості текстів, значну увагу приділяли й проблемі міжособистісних стосунків у СРСР. Художньо осмислюючи декларовану ідею про перевагу класу, колективу над родиною, почуттями, письменники розглядали два основні аспекти — боротьбу поколінь у сім'ї та стосунки між чоловіком і жінкою.

У підсумку виявилось, що суспільство не готове до подібної радикальної переоцінки цінностей, а тому до кінця вірним ідеям комунізму може бути лише “ідеальний пролетар”, формування якого було кінцевим результатом загально-радянської “переробки людини”. Більшість же героїв виявляються слабкими — такими, які не відповідають вимогам нового часу. Вони не здатні поступитися власними почуттями, родинними зв'язками заради інтересів держави. Це спричинює розкол у їхніх душах і відмежовує від усіх тих перетворень, що відбувалися в той час у Радянському Союзі.

Список використаної літератури

- Дніпровський І., *Яблуневий полон*: вибр. тв., Київ 1985.
- Кодекс законів о браке, семье и опеке*, [в:] Електронний ресурс: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861a657x504.htm (26.04.2018).
- Куліш М., *Твори*, т. 2, Київ 1990.
- Курченко Т., *Женотделы партийных комитетов Украины в борьбе за идейно-организационное сплочение работниц вокруг партии (1921–1925)*, [в:] „Научные труды по истории КПСС”, Москва 1987, вып. 1.
- Пагіря О., *Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов'язків чоловіка*, [в:] Електронний ресурс: <http://tyzhden.ua/History/44370> (26.04.2018).
- Плужник Є., *Змова у Києві: Роман, п'єси*, Київ 1992.
- Пушкарев А., Пушкарева Н., *Ранняя советская идеология 1918–1928 годов и “половой вопрос” (о попытках регулирования социальной политики в области сексуальности)*, [в:] „Советская социальная политика 1920–1930-х годов: идеология и повседневность”, сб. ст., ред. П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова, Москва 2007.

⁹ І. Дніпровський, *Яблуневий полон*: *Вибрані твори*, Київ 1985, с. 138.

**Spysok vykorystanoi literatury
[References]**

- Dniprovskiy I., *Yablunevyi polon: vybrani [Apple Seidge: Selected]*, Kyiv 1985.
- Kodeks zakonov o brake, sem'e i opeke [Set of Laws on Marriage, Family and Guardianship]*, [v:] E'lektronnyj resurs: http://www.lawrussia.ru/texts/legal_861/doc861_a657x504.htm (26.04.2018).
- Kulish M., *Tvory [Works]*, t. 2, Kyiv 1990.
- Kurchenko T., *Zhenotdely partijnyh komitetov Ukrainy v bor'be za idejno-organizacionnoe splochenie rabotnic vokrug partii (1921–1925) [Female Departments of Ukrainian Party Committees in Struggle for Ideological Unity of Workers (1921–1925)]*, [v:] „Nauchnye trudy po istorii KPSS”, vyp. 1, Moskva 1987.
- Pahiria O., *Hender po-radiansky: navantazhennia zhinky v SRSR zvuzhuvalo kolo oboviazkiv cholovika [Gender in the Soviet Manner: Married Woman Burden in the USSR]*, [v:] Elektronnyi resurs: <http://tyzhden.ua/History/44370> (26.04.2018).
- Pluzhnyk Ye., *Zmova u Kyievi: roman, piesy [Coup in Kyiv: Novel, Plays]*, Kyiv 1992.
- Pushkarev A., Pushkareva N., *Rannyya sovetskaya ideologiya 1918–1928 godov i “polovoj vopros” (o popytkah regulirovaniya socialnoj politiki v oblasti seksualnosti) [Early Soviet Ideology of 1918–1928 and “Gender Issues”]*, [v:] „Sovetskaya socialnaya politika 1920–1930-h godov: ideologiya i povsednevnyost”, sb. st., red. P. V. Romanov, E. R. Yarskaya-Smirnova, Moskva 2007.